

כוונה או תוצאה?

הנושא שלנו, נושא מרתק מאוד. לעתים, אדם פועל בצורה שלילית אך התוצאה היא טובה. לעתים אדם פועל בצורה חיובית, אולם, התוצאה היא רעה. האם הקובע הוא המחשבה או התוצאה? דבר זה בא לידי ביטוי בסימן שלנו, כאשר עשוי אנשים נוסעים בכדי לסייע בפיקוח נפש אך בסופו של דבר התברר שאין כאן פיקוח נפש, או האם יש להעדיף רופא דתי שמהלל שבת בגלל מצוות פיקוח נפש על רופא חילוני שייתכן שאיננו פועל ממגמה שכזו. נושא זה גם מעלה שאלה מרתקת בסיפור יוסף ואחיו.

- א. מנחות סד. "דאיתמר שמע שטבע תינוק... ורבא אמר חייב זיל בתר מחשבתו"; רש"י שם; רמב"ם שבת פ"ב הט"ז; מגיד משנה שם [בבא מציעא לו: "אתמר פשע בה ויצאת לאגם... בביתיה דגנבא הוה קיימא"; רש"י שם].
- ב. שר"ע, שכ"ח, טו.
- ג. ב"ק סז: "דרש רבא... שלא יקבלו עליהן שכר".
- ד. קידושין פא: "רבי חייא בר אשי הוה רגיל... ידו כל הדוויים" [נזיר כג משנה "האשה שנדרה בנזיר" וגמרא עד "דאיבע איסור לא סגי ליה בכפרה וסליחה; והמפרש שם; תוס' ד' באישה וד"ה על דבר זה].
- ה. בראשית נ', טו-כא; ספר חסידים מק"נ צד; רשב"ם נ', כ; ספורנו נ', כ; ר' יוסף בכור שור, בראשית מ"ה, ה, אור החיים, שם פס' כ'.
- ו. קידושין לב. "וכי הא דרבה בר רב הונא... בשעת ריתחיה".
- ז. תוס' שם ד"ה דמחיל; רמב"ם נדרים פ"ב ה"ח וכסף משנה שם.
- ז. קידושין מ. "מחשבה טובה מצרפה למעשה שנאמר... נעשית לו כהיתר".
- ח. שר"ת הרשב"א, ח"א סימן י"ח, בעיקר עד "והענקה וכיוצא בהם" (תשובה חשובה בענייני ברכות, וכדאי לראות בהזדמנות את כולה).
- ט. שר"ת חת"ס, אר"ח, ח"א, סימן נ"ד "תו כתב פר"מ אמ"ש... וזה פשוט וברור בעזה"י".
- י. שר"ת רב פעלים חלק ד - אורח חיים סימן ב [החלק שלהלן]; שר"ת שבות יעקב חלק ב סימן י [החלק שלהלן].
- יא. שר"ת מקור חיים סימן ל"ג; שר"ת בנין שלמה ח"ב חו"מ סימן ה'.
- יב. האם להודיע לרופא שאין בו כבר צורך: נשמת אברהם של"ח, א; שש"כ מ' פה; שבט הלוי ח"ח סימן קצ"ג; שר"ת מנחת אשר ח"א סימן כ"ב.
- יג. להודיע בקשר לכוחות הצלה רבים לבוא: שר"ת אגרות משה ח"ד סימן פ"א.
- יד. רופא דתי או חילוני? שמירת שבת כהלכתה ל"ב, מח והערה כז בשם הגרש"א ('ושמעתי מהגרש"א...").

ספר חסידים מק"נ צד:

אתם חשבתם עלי רעה – למה הוצרך זה?
אלא כך אמר: אילו לא נעשה לטובה הייתם
צריכים מחילה, אבל כיון שהא-להים חשבה
לטובה לכם ולי, הרי ממני אינכם צריכים
מחילה, אבל מן הקב"ה אתם צריכים
מחילה...

רשב"ם על בראשית פרק נ פסוק כ

אלהים חשבה לטובה - הקב"ה גרם לכם
ואתם לא פשעתם כי לטובתכם נתכוין
הקב"ה:

ספורנו עה"ת ספר בראשית פרק נ פסוק כ

ואתם חשבתם עלי רעה. הנה פעולתכם
היתה בשגגה שחשבתם אותי לרודף ואם
היה זה האמת היה פעולתכם בדין: אלהים

חשבה לטובה. המציא בכם זאת השגגה
לתכלית טוב:

ר' יוסף בכור שור, בראשית מ"ה, ה:

אל תעצבו וגו' כי למחיה לכם ולכל העולם
שלחני א-להים וגזירת המקום היתה. ואם
כיוונתם לאכול בשר חזיר ועלה בידכם בשר
טלה, כי 'לא יאונה לצדיק כל און' (משלי,
י"ב, כא), ובזאת ניכר כי הקב"ה חפץ בכם
ומגלגל טובות על ידכם.

אור החיים על בראשית פרק נ פסוק כ

ואתם חשבתם וגו' אלהים חשבה לטובה
והרי זה דומה למתכוין להשקות חבירו כוס
מות והשקהו כוס יין שאינו מתחייב כלום,
והרי הם פטורים וזכאים גם בדיני שמים:

שו"ת חתם סופר חלק א (או"ח) סימן נ"ד:

"...תו כתב פר"מ אמ"ש רשב"א בתשו' הנ"ל, כל מצוה שאינה נגמרת מבלי סיוע אדם
אחר אינו מברך ומשו"ה אין מברכין על הצדקה וכיוצא דאילו אמר המקבל לא בעינא
לקבולי ליכא מצוה ע"ש, ומייתי ראיה מהא דפרק נערה (צ"ל דפ' אלו נערות מ' ע"א)
דאין עשה ולו תהיה לאשה דוחה לא תעשה משום דאי אמרה לא בעינא ליכא מצוה
ע"ש;

והוקשה לפר"מ מברכת אירוסין דאי אמרה לא בעינא להתקדש לו ליכא מ"ע דהיא לא
מיפקדא אפריה ורביה ואפ"ה מברכין!

במ"כ לא דק בקר' זו דכוונת רשב"א כל מצוה שהיא לטובת חבירו ואם ירצה חבירו שלא
לקבל כאן טובה אין כאן מצוה, משא"כ פריה ורביה שאינו לטובת האשה אלא חוב
שהטיל עליו הקב"ה להמציא לו אשה שתינשא לו ואם לא ימצא הרי הוא חייב לעשות
מצוה ונאנס ולא עשה ובכל מ"ע אם יאנס ויעכבוהו גוים או לסטים או לא ימצא אתרוג
ותפילין וכן כיוצא בזה אין זה בכלל דברי רשב"א.

וזה מבואר במתק לשונו של רמב"ם פי"א מברכות סוף הלכה ב' וכל מצוה שבין אדם
למקום בין שהוא של חובה וכו' ע"ש, בדברים קצרים הללו נכללו כל דברי רשב"א
דמצוה שבין אדם לחבירו אין מברכין דאי אמר חבירו לא בעינא אין כאן מצוה, משא"כ
בין אדם למקום אפילו צריך לזה חבירו מ"מ אפילו אמר לא בעינא לא נאמר שאין כאן
מצוה אלא שנאנס ולא מצא מקום לקיים מצוה וכן פ"ו מצוה שבין אדם למקום הוא
ומברך עליו, וזה פשוט וברור בעזה"י."

שו"ת הרשב"א חלק א סימן יח

שאלת למה אין מברכין על המצות כולן כגון המלוה את חברו והטוען עמו וכיוצא בהן.

תשובה זו שאלה עמוקה ודבר שעמדו עליו הראשונים זצ"ל ונסתבכו בו הרבה מפני מה מברכין על מקצתן ואין מברכין על כולן ואי זו שמברכין עליה ואי זו שאין מברכין עליה. ואין הענין תלוי בטעם אחד שאתן לך כלל אחד בהם. אלא כל מצוה שאין בה מעשה אין מברכין עליה כגון השמטת כספים וכיוצא בהן. וכן אין מברכין על מצוה שאינה תלויה כולה ביד העושה. מפני שאפשר שלא יתמצה בה חברו ונמצא מעשה מתבטל. כגון מתנות עניים והלואת הדלים ונתינת צדקה והעניקה וכיוצא בהם. וכן על דבר שהוא מסור לבית דין כגון עשיית הדינין שמא לא יקבלו בעלי דין את דעתו. וכן כל מצוה שהיא באה מתוך עברה כגון השבת הגזלה וחזרת הרבית שלא צונו לגזול כדי להשיב וליקח את האם כדי שנחזור ונשלח אותה ועל כיוצא באלו. וכן מתנות כהונה אין מברכין על נתינתן דאין הישראל נותן משלו אלא שהשם יתברך זכה אותן לכהן ומשלחן גבוה קא זכו. ונתינת שקל בשנה כיוצא בו וכדכתיב (דברי הימים א כט) כי ממך הכל ומיידך נתנו לך. אבל על פדיון הבן ועל הפרשת חלה ומעשרות מברך מפני שאינו מברך על הנתינה אלא על ההפרשה ועל הפדיון שתלוין בו. ואין מברכין על מצוה שעיקרה אינה מצוה כגון חליצה ויבוס שהעיקר משום פריה ורביה והיא אינה מצוה על פריה ורביה. וכן על הגרושין משום דיש מקצת הגרושין שהן בעברה כגון שלא מצא בה דבר עברה ומגרשה ששנוי [שנאוין] המשלח. ואף על פי שיש מצוה במקצתן כגון אותן נשים שנשאו בעברה שמצוה לגרשן לא פליגי רבנן לגרושין שיברך במקצת הגרושין ולא יברך במקצתן. וכן אין מברכין על מיתות בית דין לפי שהשם יתברך חס על בריותיו ואינו חפץ במיתתן של רשעים ולפיכך אין מברכין עליהן. וכענין שאמרו שאין אומרין הלל בראש השנה מפני שהוא יום הדין. וכדאמרינן באין

מפסיקין בקללות לפי שאין אומרין ברכה על הפורענות. וכן על ביקור חולים ותנחומי אבלים והבאת שלום בין אדם לחברו מפני שהן תלויות ביד אחרים דדילמא לא מקבלי מיניה ובידם לעקור ממנו מצוה זו. דומנא לן דלא מברכין על מצוה הבאה בעברה דתני רבי אליעזר בן יעקב הרי שגזל סאה של חטים טחנן ואפאן וכו' עד (תהלים י) בוצע ברך נאץ ה'. וקאמר רבא טעמיה דרבי אליעזר בן יעקב משום דהוה ליה מצוה הבאה בעברה. ומנא לן דכל מצוה שאפשר למיעקרא אע"ג דהשתא לא מיעקרא כמאן דמיעקרא דמיא. דתנן בפרק אלו נערו (דף ל"ט) כיצד שותה בעציצו אפילו חגרת אפילו סומא וכו' עד שאינה ראויה לבא עליה שאינו רשאי לקיימה שנא' (דברים כב) ולו תהיה לאשה אשה הראויה לו. ואמרינן עלה בגמרא וניתני עשה ונדחה לא תעשה אמר ליה היכא אמרינן אתי עשה ודחי לא תעשה כגון מילה בצרעת דלא אפשר דלא לקיומה לעשה. אבל אי אמרה דלא בעינא לה מי איתיה לעשה כלל. אלמא כיון דאפשר למיעקריה לעשה אף על גב דאכתי לא עקרה ליה הוה ליה כמאן דליתיה. דהא לא קביעא הואיל ומשום הנאה דילה חייביה רחמנא למינסבא וכיון דאמרה לא בעינא לה להאי הנאה איעקר ליה מצות עשה שבהם. וגמרינן מינה למורא וכבוד אב ואם ועמידה בפני רבו הואיל ואפשר למיעקריה להאי עשה דידהו שהרב שמחל על כבודו וכבודו מחול. ומנא לן דמתנות כהונה אין מברכין עליהו. משום דאמרינן דכהנים משלחן גבוה קא זכו. וגבי דהוא ממתנות כהונה נמי אמרינן קנאו השם ונתנו לכהנים וכדמברר בבבא קמא. דשמעינן מינה דמאן דיהיב מתנות כהונה לא יהיב ליה מדידיה אלא דרחמנא נינהו כדכתיב (במדבר י"ח) ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי. וכך השיב הרב רבי יוסף אבן פלט זכרונו לברכה להרב רבי אברהם ב"ר דוד.

שר"ת רב פעלים חלק ד - אורח חיים סימן ב

הנה ראיתי להרב הגדול חיד"א ז"ל בס' דבש לפי מערכת ד' אות ד' שהביא משם ספר שבלי הלקט ח"א כ"י שבלת ח' שכתב בשם גדול וז"ל וכל איש מקבל שכר כל מה שרואה בדעתו אם דעתו מכוון לשמים שהרי אתה רואה שתפילין שתפרן בפשתן פסולים כדאמר פרק אלו הלוקין אמר רב חזינן לתפילי דבי חביבי דתפרי בכיתנא ולית הלכתא כוותיה ובודאי דרבי חייא הגדול היה לו שכר תפילין כשאר החסידים ואעפ"י שתפורות בפשתן עכ"ל הרי נראה דאפילו דכפי ההלכה היו תפילין פסולין עכ"ז כל שלדעתו מכוון לשמים לקיים המצוה יש לו שכר תפילין ע"כ ע"ש.

שר"ת שבות יעקב חלק ב סימן י

בחדש כסליו תע"ה כשבאתי לקבלת רבנות ק"ק וורמיישא היה חדש ימי מעונן וערפל שהיה א"א לראות הלבנה בחידושה ולקדשה ונשאלתי מאיזה ב"ב ששמעו מאיזה רב שגזר תענית על הציבור בשביל זה שלא היו יכולין לקיים מצות קדוש לבנה באותו חדש אם דבריו יש על מי שיסמכו מש"ס ופוסקים ראשונים.

תשובה אף שטעמו נעלמה מאתי ואולי יש לו קבלה מרבו בדבר זה קבלה נקבל אבל לדין יש תשובה...

דהרי להדיא אמרינן... קדושין דף מ' אמר רב אמי חשב לעשות מצוה ונאנס מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה ואם כן מה חשש יש בזה על שלא קידשו הלבנה מחמת אונס מן השמים עכבר